

Jag var dåre på Vadstena hospital

— minnen från 1880-talet berättade av C. F. Carlsson —

Predikare-Lena

”Den Andeliga Striden, wälment författad af Jungfru Helena Sophia Ekblom, under dess Fängelses-tid uti Wadstena Hospital, i synnerhet av de Tvenne åren 1808 och 1908, då hon war bunden”. Denna skrift, som utgavs 1818, är skriven av en ung kvinna, som i folkmun döptes till Predikare-Lena. Hon var född 1784 (enligt egen uppgift 1790) i S:t Anna och avled 1859 i Svinhult. Av sin 75-åriga levnad var hon för sin tros skull bl.a. under åren 1808—1828 inspärrad på Vadstena hospital. Hennes skrift är märklig i två avseende: genom sitt innehåll — den kunde vara skriven av en välutbildad präst, men är skriven av en kvinna som aldrig gått i någon skola — och genom sin tillkomst — hon var inlåst och bunden med kedjor.

Under senare delen av samma århundrade utgavs en annan skrift, författad av ett annat människoöde, C.F. Carlsson. Båda hade det gemensamt att de varit intagna på samma hospital.

Av en tillfällighet hittade jag Carlssons skrift bland en samling böcker efter bortgångne Ander Norling från Lotten i Östra Tollstad. Böcker som såldes på auktion. Ett exemplar av nämnda häfte hade strax efter utgivningen 1887 köpts av hans fader, Bror Norling, som egenhändigt skrivit sitt namn på omslaget.

Vem var C. F. Carlsson

Carl Fredrik Carlsson var född den 8 september 1847 i Västra Harg och var näst äldst bland sex syskon. Föräldrarna var Carl Peter Nilsson, född 1812, och Anna Catharina Nilsson, född 1813. De var fattigt arbetsfolk och boende i backstugan Örneld (senare kallad Karlsholm) på Tramplemo ägor i Västra Harg. Fadern gick ur tiden 1897 hemma i backstugan och modern dog 1901 på fattigstugan i Västra Harg.

Hösten 1870 lämnade Carl föräldrahemmet för att flytta till Gottlösa i Veta, där han tagit städja som dräng. I Veta var han sedan skriven till 1888, då han åter blev skriven i Västra Harg. Den 28 december 1889 gifte han sig med pigan Carolina Christina Larsdotter, som samma år kommit från Rappestad till Önnebo i Västra Harg. Hon var född i Elfvestad den 28 november 1854. Sommaren 1890 flyttade de nygifta till utgjorden Unnerstad kvarn i Gammalkil. Makarna Carlsson fick tre barn, som alla föddes i den gamla kvarnbostaden. Det var Arvid född den 23 augusti 1891, Edit född den 21 december 1894, och Oskar född den 12 juni 1897.

Skriften kostade 25 öre

Under tidsperioden 14 maj 1881—7 september 1883 var Carl intagen på Vadstena hospital sedan han förklarats sinnessjuk. Efter hemkomsten har han nedtecknat sina minnen från vistelsen på hospitalet. Minnena samlades i ett häfte, som 1887 utgavs på Isidor Kjellbergs förlag i Linköping.

Kjellberg (1841—1895), som var tidningen Östgötens grundare, skriver inledningsvis: — Dessa blad, skrifna af en, oss personligt bekant (Carlssons små uppsatser hade tidigare publicerats i tidningen Östgöten), folkets ringe son, en fattig dagakarl, innehålla många drag från det dårhus, der han en längre tid hållits inspärrad och hårdt pinad till kropp och själ.

Skriften, som omfattar 62 sidor och kostade 25 öre, hade två ändamål: att vinna nödig uppmärksamhet för tillståndet i dåtidens psykiatriska sjukhus och att skaffa författaren ett ekonomiskt understöd.

Det skulle dröja en ganska lång tid efter utskrivningen innan Carl återfått så mycket krafter att han kunde uträtta något egentligt arbete. Under tiden var han boende hemma hos föräldrarna i Örneld. I nåder fick de 5 kronor i månaden i understöd från Veta, i vilken socken sonen alltså var skriven. Han försökte själv bidra till sin försörjning genom att tälja renoveringspinnar åt en byggmästare i Linköping. När Carl fått sin skrift från förlaget gick han omkring i bygden och bjöd ut den för 25 öre stycket. I väskan hade han också blomsterkort till försäljning. Men snart kom denna handel till Veta sockenmäns kännedom. De lät då halvera understödet till föräldrarna. Carl har låtit skildra detta i ett särskilt litet häfte "Kommunen och den fattige", som kommer att publiceras i en kommande bok.

Minnena från Vadstena hospital berör endast manliga avdelningar. De kvinnliga patienterna var väl avgränsade från de manliga.

Invärtes lidande

Jag var 23 år fyllda, när jag hösten 1870 lämnade föräldrahemmet och flyttade till Veta socken. Där tjänade jag som arbetsdräng i tio år. Men under de sista åren började jag känna ett invärtes lidande. Det tilltog undan för undan sedan jag under tre dagar i följd burit spannmål efter ett ångtröskverk. Jag måste därför på hösten 1880 upphöra med att ha laglig tjänst. Vid den här tiden tjänste jag dräng hos bonden Petter Persson i Gottlösa. Jag fick i mina betyg även i fortsättningen skrivas som dräng hos honom och jag tilläts att bo hos honom. I gengäld skulle jag arbeta åt honom, när han behövde mig.

I början av februari 1881 förvärrades mitt invärtes lidande. Därtill kom en förkylning, så att jag blev förfärligt sjuk. Mina plågor var nästan gränslösa. Endast den, som genomgått något dylikt, kan föreställa sig hur jag hade det. Doktor Håkansson (stadsläkare J. A. Håkansson i Skänninge) var hos mig. Efter undersökning hade han förklarat för min husbonde: — Kanhända han kan leva en tid. Men bra blir han aldrig.

Jag fick medicin. Men den gjorde ingen verkan. Mina plågor endast tilltog. Jag hade stundom svår feber, då blodet gick mig åt huvudet och rubbade min hjärna. Om kvällarna bad jag dem binda mig eller ställa något för sängen. Jag var rädd att jag skulle komma upp på golvet och göra någon skada, när de andra sov. Jag var rädd för mig själv. Det hände en gång, att jag under den svåraste huvudvärk körde huvudet mot kachelugnen. Jag kände dock inte att det gjorde ont. Jag vet också, att jag till att börja med, sedan jag blivit sjuk, ville gå ut i mitt feberyra tillstånd. Men de hindrade mig. I de svåraste plågor kunde jag inte behärska mig utan utbrast i stor klagan. Vid ett tillfäll-

le hade jag vädjat till husbondefolket, att de skulle ta mitt usla liv. Självt kunde jag det inte.

Religiöst grubbel

Redan förut hade jag grubblat i religiösa ting och föll nu allt mer och mer i svärmod och förtvivlan om min själs frälsning. Hela saken var att jag ansåg mig själv som den största syndaren på jorden. Alla andra, menade jag, var fromma, lyckliga och saliga i jämförelse med mig.

Pastor Högländer besökte mig några gånger och försökte trösta mig. Men gentemot det som han sade framdrog jag ur bibeln endast det som talade om Guds straffdom. Och som jag stod fast vid denna min mening kunde pastorn ingenting uträtta, utan måste gå sin väg. Detta gjorde mig ännu mera bedrövad.

Jag hade alls inga självmordstankar i mitt grubbleri. Egentligen var jag ganska rädd för döden, emedan jag tvivlade på Guds nåd. Jag blev slutligen så utmattad, att jag låg mest till sängs.

Här är inget annat att göra än att sända honom till hospitalet

Jag tror, att det funnits och kommer att finnas värre febersjuka personer än mig, utan att de därför blivit sända till dårhuset. Men det var som hände mig. Min husbonde gick till socknens kommunalordförande (klockaren och organisten Samuel Petersson f. 1809 d. 5/3 1887) och berättade om mitt tillstånd. — Ja, här är intet annat än att sända honom till hospitalet. Någon dag därefter kom några församlingsbor till mitt sjukläger. Jag hörde dem säga.: — Ja, vi skall ha bort honom, så att han kommer under läkare. — Det går ju an, när han själv har medel därtill. Medan en satt vid bordet och skrev, kom en annan fram till sängen och frågade mig var och när jag var född. Jag gjorde själv reda därför, och de skrev efter som jag uppgav. Jag förstod inte då, att det var fråga om att få mig till dårhuset. I så fall hade jag av ängslan inte kunnat svara. Jag minns dock, att doktor Håkansson varit hos mig någon dag förut. Det var hans andra besök. Jag hade då berättat för honom, hur stor syndare jag var och att jag inte kunde få Guds nåd.

Mina föräldrar, som är boende två mil ifrån Gottlösa, blev ej underrättade om att man ämnade ta mig till dårhuset. Kanske därför att de är fattiga och i följd därav inte var betrodda att kunna taga vård om mig och mina medel. Jag hörde dock av husbonden, att kommunalordföranden hyste betänkligheter över att ta mig till dårhuset utan mina föräldrars medgivande.

Far och mor är myndiga och är ett ärligt folk. De äger en egen stuga i skogen (Örne-lund). Far är 76 år och mor 75. De har aldrig behövt anlita någon fattigvård. Men som man vet anses den fattige inte för någonting, även om han klarat sig själv. Lika tänkte man också gent emot mina föräldrar: — Här har vi inget att frukta. Och han dör nog bara han kommer till dårhuset. Därom hörde jag att husbondefolket var helt övertygade.

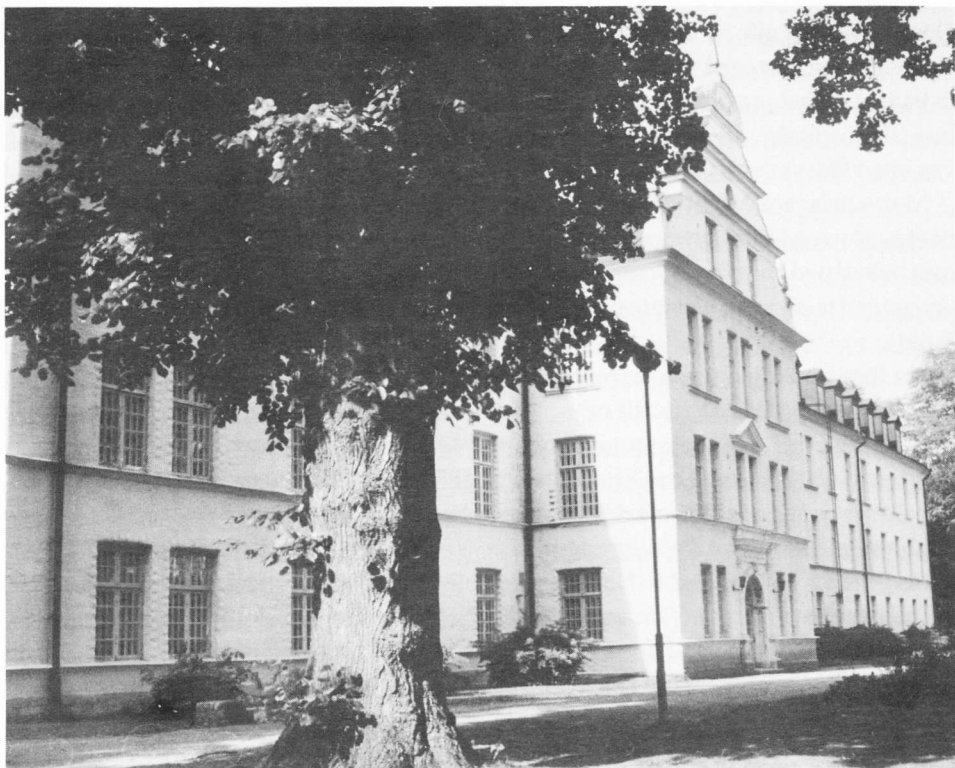
Men det kom ändå fram till mina föräldrar, att man ämnade ta mig till hospitalet. Då gick min mor och en yngre, men till myndig ålder kommen broder, till ordföranden i Ve-

ta och bad att få taga hem mig till sig. Min stackars mor och broder grät och bad på det ödmjukaste om detta. Även ordförandens hustru var på deras sida. Men kommunal-ordföranden var obeveklig. Här hjälpte varken böner eller tårar. — Det är ju bättre att han kommer under läkare. Det har varit en så beskedlig och riktig dräng, så att han har gjort sig förtjänt av det, tyckte ordföranden.

Skjutsen till dårhuset

Jag skrevs nu för vansinnig och gjordes omyndig. Ävenledes skrev man till hospitalet i Vadstena efter plats åt mig. Snart kom det bud, att de kunde komma in med mig i mitten av maj månad.

Så kom den 14 maj och jag skulle skjutas till dårhuset. Själv förstod jag först nu, vad de ämnade göra med mig. Jag bad att få stanna hemma. Men förgäves. Jag lovade att vara så tyst och stilla som möjligt, men det hjälpte inte vad jag sade. Jag tillsades att gå upp ur min säng och göra mig iordning, för nu skulle det bära iväg till hospitalet. Jag lydde och rustade mig så gott jag kunde. Motstånd tjänade ju ingenting till. Jag tog avsked av var och en och kastade en sista, ångestfylld blick över de trakter, där jag tram-

—Hästen stannade på dårhusgården framför ingången, berättar C.F. Carlsson. Där mötte ett par vaktkarlar och snart tillbommades porten efter mig.

Foto lånat av Vadstena Tidning

pat så många fjät. En trakt, som nu upplevde vårens vackraste tid med sol och fågelsång.

Då överväldigades jag av en obeskrivlig ängslan och längtan efter frihet. Jag skulle nu bort och stängas inne på ett dårhus, tänkte jag. Mina återstående krafter svek mig. Jag satte mig ner på sängen och ville inte gå ut. Då hörde jag dem säga: — Vill du ej din usling! De tog mig i armarna och lyfte upp mig, för nu måste jag. Jag lade mig ner i vagnen som ett kolli, som en hösäck att sitta på. När hästen drog iväg med mig tyckte jag, att det var som om de skjutsat mig rakt ner i avgrunden. Under resan visste jag inte antingen jag var levande eller död.

Efter tre mils rystande på landsvägen och skakande i vagnen var vi framme. Hästen stannade på dårhusgården framför ingången. Där mötte ett par vaktkarlar. De tog mig under armarna, då jag knappast orkade stödja på benen. En av sjukvakterna frågade skjutsbonden: — Vad är han av för kår (klass)? — Åh, svarade bonden, det är intet annat än en vanlig dräng. När de sedan ledde in mig, tillade skjutsbonden: — Han väger inte många marker. Snart tillbommades porten efter mig och jag hade nu kommit dit, där jag skulle få utstå den största förnedring och det svåraste lidande på jorden.

Bouppteckning som efter en död

Det är svårt för mig att förstå, varför jag på andras order skulle bli införd på hospital. Helst då jag hade egna medel för min vård. I synnerhet undrar jag, vem som hade den största rättigheten att ta hand om mig: socknen, som gjorde mig omyndig och forslade mig till hospitalet, eller mina föräldrar att ta mig hem till sig? Jag var 33 år fyllda. Jag var inte våldsam och ville inte någon annan illa.

Men när jag nu var förklarad omyndig och förd på behörigt avstånd från sockengubbarna, företogs bouppteckning efter mig som efter en död. Det skedde dessutom på min bekostnad. Jag hade under mina år som dräng sparat ihop 500 kronor. Min tanke var, att jag med dessa pengar en gång skulle köpa mig en egen stuga, gifta mig och bilda familj.

Nu försvann mina sparade slantar. Husbonden hade tagit upp en fordran emot mig på 209 kronor. Resten gick till mitt uppehälle på hospitalet. Beträffande husbondens krav vet jag med säkerhet, att han tagit upp 48 kronor och 96 öre för mycket. Vi hade nämligen, när jag skrevs hos honom hösten 1880, kommit överens om att jag skulle betala 50 öre om dagen för kost och husrum. Men de dagar jag arbetade åt honom skulle jag ha samma summa för mitt dagsarbete. Vi gjorde räkning i slutet av januari 1881. Då kvittade vi mot varandra. När jag sedan blivit förd till Vadstena kom husbonden på, att han skulle begära mer än vad vi kommit överens om. Nu skulle han ha 60 öre om dagen för den tid vi redan hade kvittat. Sedan begärde han 1 krona och 12 öre om dagen för tiden jag låg sjuk i hans hem.

Du skall både kokas och stekas

Jag var kommen till ett dårhus och blev avskuren all förbindelse med den övriga världen. Jag var lämnad under hårda och känslolösa människors vård. Visserligen hade jag ”kommit under läkare”, men dessa tycktes inte bry sig om huruvida deras patienter lev-

de eller dog. Överläkaren kom dock snart till mig. Han stannade upp vid min säng. Så vände han sig strax till de övriga i sällskapet och yttrade: — Den här är det inte mycket med.

Det kom in en man, som brukade ömsa linne i sängarna och bära in maten. Han hälsade mig med orden: — Du skall både kokas och stekas. Här skall du få lida för hela din släkt. Du har inte sett mycket här än, men jag skall göra upp en vacker räkning åt dig för din Gud. När jag försökte äta litet blev han ond och fortsatte: — Du skall få räkning för det också. Du drager hit folk från hela världen och äter upp alltsammans. Jag skall se till att du bara får en hundsmörgås. Vidare ritade han upp en mansfigur på väggen med smädebilder runt omkring. — Här ser du dig. Så skrev han mitt namn ovanför figuren. I min svaghet blev jag mycket rädd och undrade, vad allt detta skulle betyda. Jag visste inte då, att mannen var en av patienterna.

En söndag låg jag och jämrade mig för mina invärtes plågor. Då kom det in en sköterska: — Du skall vara tyst. Annars skall vi nypa dig i nosen. Eller också kastar vi ut dig på skräphögen.

Om nätterna låg två patienter bredvid mig i rummet. Den ene hade sina händer bundna med en tröja. Jag hörde honom aldrig säga något. Men om nätterna gick han upp och satte sig på sängen hos mig. Så gnodde han emot mig det värsta han kunde. Den andre var så osnygg att han lämnade allt efter sig i sängen. Därför låg han på bara halmen. Han svor de rysligaste eder jag någonsin hört. Stundtals trätte han på mig och ibland på sig själv. Han frågade mig, hur många djävlar jag såg i rummet. Jag svarade då, att jag inte såg någon. Då utbrast han: — Ja, du ser ingenting du, för du är ju själva helvetet. Det kommer an på dig hela den här tillställningen. Du skall ut din usling!

På hösten samma år blev han som svor så dant flyttad till den andra byggnaden. De kallade honom för Källarmästaren. Han dog där senare. Den andra rumskamraten blev till slut så besvärlig mot mig, att de flyttade även honom. Han tog sig för, att om nätterna kliva upp i min säng och trampa på mig. Ändå sade jag inget åt honom. Så kom en ny man till rummet. Han berättade, att han var ifrån Drothem. Till skillnad från de andra båda var denne mycket blyg och rädd och vågade knappast tilltala mig.

Hade jag varit frisk, så hade jag väl inte tagit vid mig så av Källarmästar'ns prat. Men nu var jag ytterligt svag både till kropp och själ. Om nätterna hade jag de förfärligaste drömmar. Jag tyckte mig vara i ett rum, där det härskade ett hemskt dödsdömer. Här fanns de fördömda, som pinades på allehanda sätt. Mitt i rummet var det bländande ljus. Där fanns en brinnande ugn. I den ville Källarmästar'n och de andra kasta mig.

Varelser som liknade allt annat än människor

Om ändå någon hemifrån komme hit, suckade jag. O, jag skulle då be dem så innerligt att ta mig härifrån. Jag ville åter komma bland vanliga människor. Men jag började slutligen tro, att onda makter regerade i och runt denna plats, så att ingen kunde komma in eller ut härifrån. Ingen kunde komma in och hämta mig bort härifrån.

I detta tillstånd låg jag och vanmäktades till midsommartid. Då kom en sjukvakt in till mig: — Här får du dina kläder. Du måste ut och se ditt sällskap. Det var inte mina kläder. Dessa hade de skickat hem. Jag fick ett par gamla linnebyxor, som räckte mig

till knäna. Så fick jag ett par stora skor, som knappt kunde hänga kvar på fötterna. Så fick jag i min orkeslöshet stappla ut så gott jag kunde.

Så kom jag ut i sommaren och ljuset. Ett nästan bländande ljus från mitt mörka rum. Där ute på gården mötte mig en bedrövlig syn. Jag såg dem samlade, dessa arma varelser, som knappt liknade människor. De gjorde allehanda galna åtbördor. Somliga föreföllo mig sådana som jag tänkt mig självaste satan. Somliga var nyfikna på mig och undrade, vad jag var för en djävul, förbannad hund o.s.v. Jag svarade inte utan gick undan. Men jag tänkte för mig själv: — Gud, du som skapat mig till ditt barn! Varför gör du mig så olycklig?

Hospitalsvinter

Så gick den första sommaren till ända. Det blev vinter och kallt. Kl. 6 på morgonen måste vi bege oss ut i dagrummet. Där öppnades genast ventilerna och dörren utåt gården. Det var så kallt i dagrummet att det kylde som is om man lutade sig mot väggen.

Kl. 8, då vi hade varit ute i rastgården i två timmar, fick vi frukost. Den utgjordes av en halv kaka bröd samt 5 ort smör. Brödet var mycket grovt och dåligt, så jag kunde inte äta mycket utav det.

De kläder vi använde var ytterst tunna och dåliga. Underkläder fick vi inga alls. De som gick och arbetade kunde få en undertröja och ett par linnebyxor att ha närmast kroppen.

Jag förmådde inte att gå för min svaghets skull. Inte heller kunde jag sitta för den invärtes sveda och värken. Stundtals låg jag på golvet. Då frös jag så att jag hackade tänder. På det bevekligaste bad jag sjukvaktaren om en rock. Den fick vara hur usel som helst bara jag hade något att hölja på mig. Men han svarade på sitt hårda sätt: — Du bergar dig i en rock. Gå, så blir du varm!

En morgon, när det var mycket kallt, hittade jag ett stycke av ett gammalt täcke i vedrummet. Jag tog det och svepte det om livet. Så hade jag det under några dagar. Om kvällarna lyckades jag gömma det i sängen. Men så en morgon fick sköterskan se täcket. Hon blev ond och ryckte det ifrån mig.

Jag minns mången morgon, då jag var så sjuk, att jag inte visste om jag skulle kunna orka att gå upp och klä mig i dessa usla kläder. Jag kanske bad att få ligga kvar i sängen. Men då var det bara att riva täcket av mig, ta mig i ena armen och knuffa ut mig i korridoren till de andra.

En kall vintermorgon gjorde sjukvaktaren upp eld i dagrummets kakelugn. Han sade sedan åt oss att gå fram till ugnen och värma oss. Under det han rörde omkring i elden, sade han: — Tänken er, så här hett är det i helvetet. De andra verkade inte att bry sig om hans prat, men jag blev förskräckt. Jag tänkte på vad Källarmästar'n hade sagt.

Vintern gick och det blev mars månad 1882. Då förkylde jag en tå. Det blev ett öppet sår. Nu var här en äldre man vid namn Vassgren. Han kom till hospitalet strax före julen 1881. Han såg hur illa beställt det var med foten och sade åt dem, som hade tillsynen över mig, att jag ej borde tvingas sitta ute. Jag var nu dessutom så sjuk och försvagad, att jag knappt förmådde kläda mig. De lyssnade verkligen på Vassgren, och jag fick vara inne. Därefter var jag sängliggande i 14 månader.

Så kom och gick sommaren 1882. En ny vinter kom. En ännu strängare vinter, då vi fick frysa mycket. Ventilen i rummet, där jag låg, öppnades tidigt på morgonen. Var det yrväder ute kom snöflingor indansande och lade sig i fönstret. Mitt påhölje var ett nöthårstäck, liknande ett hästtäck, och ett lakan. Min utmärglade kropp var kall hela dagarna, och det värkte i mitt huvud av kölden. Jag försökte dock att skydda mig så gott jag kunde genom att ha täcket uppdraget över mun.

På eftervintern 1882 fick jag flytta in i ett annat rum och som jag skall berätta om längre fram. När jag bott där en tid fick vi ytterligare en rumskamrat, en kronobåtsman som hette Brax. Han var i 50-års åldern och var sjuk. Honom hade man haft ut om vintern. För att skydda sig mot kölden hade han anordnat en bindel av trasor runt magen. Men nu måste han intaga sängen. Han förmådde inte längre kläda sig och orka vara uppe. Brax led av magplågor och svår hosta. Till det yttre var han också bara ett benrangel. Under svåra plågor dog han i augusti månad.

Sjukvaktaren tvångsmatade mig

Fram på vintern var jag i följd av svaghet och otillräckliga kläder förkyld. Dessutom fick jag nästan upp allt vad jag förtärde. Hände detta i dagrummet blev jag knuffad ut på gården. — Där kan du hålla dig och spy.

Någon medicin fick jag inte. Ej heller något bättre i klädväg. Jag fick fortsätta att gå omkring i de för korta byxorna och för stora skorna. Jag kände mig alltmer sjuk och förslappad och förlorade all tro på mitt egenvärde. Jag tyckte inte heller att jag behövde eller borde givas någon mat.

Då jag förtärde någon mat fick jag plågor, så att den om en stund kom upp igen. Dock var det ingen som såg efter det eller brydde sig om hur jag mådde. Men jag måste alltid laga så, att jag inte ställde till det i rummet. Då visste jag att jag fick bannor och kanske något mer. Det var blott kvällsmaten, bestående av gröt och mjölk, som uppehöll mitt usla liv. Denna rätt fick jag behålla i mig och somnade en stund på förnatten.

Men då jag inte kunde äta, behandlades jag av sjukvaktaren på så sätt, att han med våld satte mig till bordet och öste i mig maten. Med ena handen höll han besticket och med den andra handen höll han om min nacke. Samtidigt som han tvingade in en skedportion i munnen kramade han till med handen över nacken. Av denna behandling kände jag sedan ömhet i flera dagar. Så fort han tvångsmatat mig fick jag skynda mig ut för att spy, ty maten ville inte stanna kvar i mig. Jag blev slutligen på grund av hans hårdhet både skygg och rädd. Så rädd att jag inte vågade gå in om kvällarna. Men då kom sjukvaktaren och föste in mig med ryckningar och knuffningar. Det kändes då som om hela min usla kropp skulle gå alldeles sönder.

En dag frågade jag den alltid lika hånfulle sjukvaktaren hur jag skulle bära mig åt, så att ingen skulle bli ond på mig. Svaret blev då också ett hån: — Vill du att jag skall stänga in dig på avträdet? Du är inte större än att du kan få rum där inunder.

Håret klipptes intill huvudsvålen

Strax efter sedan jag intagits på hospitalet blev mitt hår avklippt ända intill huvudsvålen. Skägget fick jag behålla. Men detta blev istället fullsatt av ohyra, som fanns i säng-

täcket vid min ankomst. En gång under andra vintern skulle sjukvaktaren ånyå klippa mitt hår. Det var mycket kallt ute och jag bad sjukvaktaren att spara lite hår. Han klipp-te likväl av det så tätt intill huvudet han kunde. Jag brukade sällan bli ond, men nu frå-gade jag honom: — Kan inte sjukvaktaren unna mig hårrötterna en gång? Då skratta-de han hånfullt och svarade: — Det är inte så noga med dig. Du kommer ändå aldrig ut härifrån.

De badade oss i samma vatten

En gång i maj skulle patienterna bada. Jag minns min sista vår på hospitalet. De som kunde gå uppe badades först. Jag och en annan låg till sängs och fick bada i deras vat-ten. Vattnet var då i högsta grad grumligt. Alldeles tjockt. Härtill kom, att den som ba-dade jämte mig hade sin kropp full av fasttorkade skorpor av halm och avföring. Allde-les som på ett kreatur. Det var förresten Källarmästar'n. Han som gjorde sina behov i sängen. Vi satt nu i samma balja i samma vatten, som redan då var flitigt använt. På somliga ställen av Källarmästar'ns kropp fanns sår så att blodröda köttet syntes. Under tiden vi satt kvar i badbaljan skulle vi också rakas. Vilken förnedring! Jag som alltid ville hålla min kropp ren och hel.

Fanjunkaren som trodde sig vara Messias

Jag blev alltmer bedrövad över min fångenskap. Jag såg aldrig annat än dessa mer än 12 fot höga brädvägg, över vilka jag ej kunde komma. Och så det förskräckliga säll-skapet. Deras skrän och svordomar, som jag ständigt måste höra.

Det är omöjligt för mig att beskriva allt det elände jag hörde och såg. Om förnätter-na fick jag sova något, men tidigt på morgonen plågades jag ånyo av de arma männi-skornas skrik, ehuru jag inte alltid kunde urskilja orden. Men en mans rop har etsat sig ordentligt fast: — De hava brutit sönder millioner kroppar. Därefter uppgav han ett hemskt vrål, som ekade vida omkring.

En patient gick omkring och ville kyssa alla han mötte. Det var ju onormalt men en form av närkontakt han sökte. Många tillät också hans närhet.

Det fanns en patient, som varit fanjunkare. Han gick alltid med rak och militärisk hållning. Han var snyggare klädd än de andra. Varje dag hade han sina timmar, då han skrev. Sedan stod han och läste från de skrivna arken, som han höll upp som kurirpost. Hans stämma var hög och klar, men det gick inte att fatta något av vad han sade. Under tiden han talade såg han upp mot taket. Han trodde sig vara något obegripligt stort och mäktigt. Han jämförde sig med Messias. Ja, han var både militär och Messias.

Vi patienter var av så många olika slag. Somliga sade att vi kommit bland mördare och banditer, vilka tagit ifrån oss allt vi hade och sedan stängt in oss på dårhuset. Som-liga skrattade. Andra gräto. Några sjöng visor av de mest vämjeliga slag. Det fanns tys-ta och slutna män, som bara satt försjunkna i funderingar med sig själva. En del sade aldrig något. De bara stirrade rakt fram. Så fanns det dom som pratade om alla möjliga saker.

En man minns jag särskilt. Han gick i en rundel ute på gården. Han gick runt, runt. Till slut var han så trött att han föll ihop på marken. Då tog han utav sig ena skon och

lade under huvudet och låg sedan orörlig en stund. Så reste han sig upp och fortsatte sin rundvandring. Jag brukade räkna varven han gick. Det blev många mellan vilostunderna.

Min rumskamrat Magnus inbillade sig en massa saker. Bl.a. åt han inte kött sedan han påstod sig ha sett ett helt lass med människoskött stå ute på hospitalsgården. Han hade även iakttagit hur de stympade kroppsdelarna hoppade omkring på marken.

Så minns jag Lundblad. Han som brukade hjälpa trädgårdsmästaren. Lundblad kom ofta dragande trädgårdssaker på en stor och otymplig kärra. Han slet och drog och såg ut som en svettig oxe. En gång rymde Lundblad. Han ville komma ifrån slitet. Det blev för vakterna att ge sig ut och söka. De både åkte och kom ridande i letandet. Slutligen hade de kommit ifatt honom. Han hade då hunnit ända utåt Skänninge.

En natt fick jag ligga i nattrummet. Där fanns 17 sängar och lika många patienter. Jag sov inte en blund den natten. Men så var det inte heller tyst en enda minut. Somliga pratade om Afrika. Andra om Macedonien. En pratade om Birger Jarl. En annan om Magnus Ladulås. Somliga bara lät höra sig. Kanske med osammanhängande ord eller med bara läten.

Sjukvakterna provoserade de intagna

Sjukvakterna retades gärna med de intagna för att få dem arga. Sedan kunde de hota dem med tvångströjan och mycket annat. Jag minns Isak. Han hade både bönbok och psalmbok. Honom tyckte vakterna om att reta. De ville höra honom svära, när han satt med sin andaktsbok uppslagen.

En kväll kastade en patient en tallrik i väggen. Den gick sönder förstås. Då tog en sjukvaktare och slog honom rätt duktigt i ansiktet med sina knutna nävar. Patienten slet sig lös och gick in på sitt rum. Men sjukvaktaren följde efter och fortsatte misshandeln.

En vaktkarl, som såg till de arbetande patienterna, brukade, sedan han vid måltiden släppt in männen och de satt sig för att äta, gå omkring och nypa dem och draga dem i håret. Han ville ha dem ur balans.

Jag minns särskilt en gång. En patient var på väg in på avträdet. Han hade hunnit stänga dörren efter sig, då sjukvaktaren ryckte upp dörren och körde ut patienten. Sjukvaktaren gick sedan in och i dörröppningen räckte han ut tungan åt patienten och retade denne med olika åtbörder. Patienten tog då några sandkorn och slängde mot dasset. Med det skulle han inte ha gjort. Sjukvaktaren skyndade ut och gav sig på patienten, som ännu inte hade hunnit knäppa sina kläder. Vakten knuffade och slog honom. Strax kom en annan vakt till den andres hjälp. De fick omkull patienten på marken och sparkade honom över ryggen så att det hördes lång väg.

Ljus i mörkret

Under den första tiden kom Vassgren in till mig och pratade. Då han var vänlig vågade jag prata med honom. Han tröstade mig i såväl det ena som det andra. Han gav mig också en psalmbok att läsa i. Något annat läsbart hade jag inte tillgång till. Vassgren blev sedan sjuk, och det skulle dröja innan jag återsåg honom igen.

En kväll, strax efter det jag kommit till samma rum som Vassgren, började han och jag och en tredje patient att sjunga aftonpsalmen nr 434. Vi gjorde det i all anständighet och med andakt.

Så går en dag än från vår tid
Och kommer icke mer,
Om än en natt med Herrens frid
Till jorden sänkes ner.

Men du förbliver den du var,
O Herre, full av nåd!
Och våra nätter, våra dar,
Du tecknat i ditt råd.

När vi hade hunnit till tredje versen, som började Trygg i din vård jag lämnar mig, kom sjukvakten in och befallde oss att vara tysta.

En dag under andra sommaren placerade jag min kudde och mitt täcke i fönstret och lade mig där. Då kom det fram en man till fönstret och började prata med mig. Jag bad honom att han skulle bryta ett par små kvistar av en lönn, som stod på gården och kasta dem in genom ventilen till mig. Jag längtade efter att få ta i något grönt, ta i sommaren och friheten. Jag blev så glad åt hans välvilja. Sedan kom han ofta fram till mitt fönster och pratade. Han var också patient och hemmahörande i Uppsala.

1883 fick vi en ny och bättre matordning. Vi erhöll frukost klockan 7, och vi fick mjölk på morgonen. Maten hade tidigare varit dålig. Både förskämd och vämjelig. Nu var den mycket bättre.

I mars månad samma år fick jag flytta in i rummet näst intill mitt tidigare rum. Där blev vi nu fem patienter. Bland dem återfann jag Vassgren och en äldre man, benämnd Magnus. Båda var sängliggande. Nu hade jag Vassgren och Magnus att tala med och det blev inte längre så ledsamt som det varit förut. Tidigare hade jag legat ensam om dagarna under ett helt år och ej talat med någon på månader. Jag hade inte haft någon som jag kunnat tala med.

En gång kom det in en man på mitt rum och började prata med mig. Han hade en veteskorpa i näven och tillhörde andra klassens patienter. Patienterna indelades i tre klasser efter deras sociala rang. Från vilket hem de var. Om de själva betalade för sig eller om de var medellösa och socknen fick bekosta vården. Jag tillhörde den lägsta klassen trots att jag hade sparade medel, som användes för min vård på hospitalet. Den här mannen var så vänlig. Han undrade om jag ville ha skorpan. Jag tog emot den med tacksamhet. Det var något så ovanligt för mig. Vi 3:dje klassens patienter fick nämligen bara ett tre öres bröd med kaffe på midsommaraftonen.

På julaftonen utfägnades vi, högtiden till ära, med gråsidor (lutfisk) och vit gröt till kvällsmat. Varje patient skulle även ha en fin rågbröds-kaka. När man kom till mig bröts kakan mitt itu och ena hälften följde med tillbaka ut i köket. Jag tror att den som delade ut brödet på så sätt själv bekom en del. Detta var julafton 1882. Några ljus förekom ej.

Pastorns besök och hälsningar hemifrån

En dag kom äntligen en pastor in till mig. Det var första gången sedan jag kom till hospitalet. Och nu hade det gått en mycket lång tid. Jag bad en gång sjukvaktaren att få prata med pastorn. Det var sedan jag efter lång tid hade fått veta, att det fanns en pastor till patienternas förfogande. Men sjukvaktaren bara skrattade åt mig och undrade vad det skulle tjäna till.

Pastorn kom med bud: — Jag skall hälsa dig från din mor och kyrkoherde Sondén (dåvarande kyrkoherden Adolf Sondén i Västra Harg). De undrar, hur det är med dig. — Lever min mor ännu! Varför kan jag då inte få komma hem till henne? Pastorn svarade mig då: — Vad skulle du hemma och göra? Du har ju det bra här, så tjock och fet som du är. Så vände han sig till sjukvaktaren, som stod intill min säng, och sade: — Och sådant bröst han har! Nu förstod jag, att de gjorde narr av mig. Sedan sporde jag, att pastorn skrivit hem och sagt, att han ej kunde tala med mig i religiösa saker, emedan mina begrepp var så förvirrade. Då hade han under sitt besök hos mig inte ens frågat mig, hur jag hade det i religiöst hänseende.

Jag hade inget varmed jag kunde skriva hem. Inte heller fick jag något besök hemifrån. Men jag låg och tänkte på hur lugnt och bra mina vänner och anhöriga hade det därhemma. Jag längtade hem. Kom någon anhörig till en patient så var alltid en betjänt närvarande. Klagade patienten för den besökande, så hördes betjänten med inlärd rutin säga: — Det där är hans inbillning och fantasi. Det får vi inte ta så allvarligt på. Det har han fått för sig bara. Han far inte illa här. Patienterna vårdas utmärkt väl.

Hur jag fick kontakt med doktorn och vad det resulterade i

Jag ryser, när jag tänker på livet här. Ingen hade jag att tala med. Jag hade mist allt förtroende för dem, som hade tillsynen över oss. Jag trodde till slut att läkare inte längre fanns. I varje fall inte för att vara oss till hjälp. Hur kan någon tro, att jag skulle bliva förbättrad till kropp och själ genom den behandlingen. Nej, jag var tvärtom i fara att förlora den lilla gnista av liv, som jag ännu hade kvar. Jag kände, att händer inget snart är jag på väg att bli verkligt sinnesslöv för den tid jag har kvar att leva.

Om jag under första vintern lyckades få tala med en läkare och berätta om mitt lidande och min svårighet att kunna vara uppe, så skulle det sedan dröja till nästa gång. Och vid det här första tillfället avfärdade doktorn mig med följande kommentar: — Det är bara inbillning. Något som du har fått för dig. Du kan säkert vara uppe och gå om du bara vill.

Då jag aldrig kom till tals med överläkaren tog jag mod till mig och skrev till honom. Jag fick en bit papper och en blyertspenna av Vassgren. I mitt lilla brev berättade jag för honom hur jag hade det.

Ett par dagar efter sedan jag läst upp min skrivelse för doktorn fick jag flytta till ett annat rum. Nu träffade jag en sjukvaktare, som var snäll och kunde prata med mig. Jag fick också ligga i ett s.k. sjukrum och erhöll både yllefilt och tageldyna. Jag gavs en halv portion mat, men mycket bättre kost. Så fick jag medicin tre gånger om dagen.

Jag hämtade härav småningom krafter och blev bättre. I slutet av maj gick jag upp och kunde vara ute på gården. Sedan i juni blev jag bekant med en ung arbetare på

skradderiverkstaden. Jag bad honom få följa med och laga kläder. Det beviljades, och jag fick åtta öre om dagen för mitt arbete i verkstaden. Den unge arbetaren och jag blev mycket goda vänner. Det kändes så skönt att få ett självförtroende och få ett människovärde och att bli uppskattad. Det kändes också skönt att kunna prata med någon och de lyssnade på vad man hade att säga.

Jag var nu också i tillfälle att läsa goda böcker. Detta hade en god inverkan på mitt sinne. Om söndagarna gick jag åt kyrkan. För resten fick jag nu gå ut och gå vart jag ville. Men jag orkade ännu inte röra mig så mycket.

Frihetens stund

Sista sommaren jag var på hospitalet kunde jag få skriva hem. Jag skrev då till min syster och sväger i Viby. Jag berättade för dem, att jag längtade hem. Jag bad dem att gå till dåvarande kommunalordföranden i Veta, vilken är den nuvarande ordförandens fader, och bedja honom, att han skulle hjälpa mig ut. Min syster tog brevet och gick till ordföranden, som gav henne följande svar: — Ja, si den där Carl är så klok, och det har han alltid varit. Men man får ändå vara försiktig. Finge han komma ut, så kanske det kunde bli så att man finge ha dit honom igen. Så det är nog lika bra att han är där han är.

Utan ordförandens hjälp kände jag ändå att det led mot utskrivningen. Men nu hade jag varit sängliggande några dagar och var rädd, att jag av den anledningen inte skulle få komma ut. Hur svag jag än var så gick jag upp och ut i skradderiverkstaden efter åtta dagars sängläge. Detta blev min räddning, ty om jag hade legat kvar i sängen hade jag inte blivit utskriven.

Så kom överläkaren en söndag till mig och säger: — Jag skall hälsa från din mor och kyrkoherde Sondén. De vill att du skall komma hem. Tror du att det är till någon nytta för dig? Du är ju klen och ej så glad till humöret heller. Vill du inte vara kvar? — Klen är jag till kroppen, men inte till humöret. Jag beder på det ödmjukaste att få bli utskriven.

Och så blev jag utskriven den 7 september 1883. Jag skrev till min förmyndare och bad honom, att han skulle komma och hämta mig. Ett par andra utskrivna patienter hämtades, men ingen kom efter mig. Jag var rädd att jag ändå inte skulle få slippa ifrån hospitalet. Jag var så svag, att jag knappast orkade hålla mig uppe. Hade jag sjuknat och lagt mig hade de hållit mig kvar. Så jag höll mig uppe och väntade på skjuts. Men ingen förmyndareshjuts kom.

Jag skrev ännu ett brev till min förmyndare och bad honom av djupet av min själ att han skulle komma och hämta mig. Nu skulle det ju dröja ännu några dagar innan han fick mitt nästa brev. Men så kom han den 24 september — 17 dagar efter utskrivningen — och hämtade hem mig. Vid avresan gav överläkaren mig 5 kronor med orden: — Göm dessa pengar för egen räkning, och Gud vare med dig!

Så åkte jag mot friheten, efter två år, fyra månader och tio dagar i fångenskap. Hästen, som hade sprungit i de närmare tre milen hemifrån till Vadstena, var nu lika ivrig som jag att komma hem igen. Därmed vill jag för alltid sluta att skriva om vad jag sett, hört och erfarit på Vadstena hospital — och även, om möjligt — för alltid glömma det.

Hur gick det sedan

Jordbruksarbetaren Carl Fredrik Carlsson var under många år med sin familj boende i Unnerstad kvarn. Han fick vara frisk och arbetsför alltsedan makarna flyttat dit 1890 och fram till 1905. På hösten samma år började han känna svårmod och bli tungsint. Han klagade över magvärk och hade svårt att sova. Vidare saknade Carl lust för arbete och ville helst ligga till sängs. Som en framkallande orsak ansåg han själv vara en misslyckad affär. Han hade nämligen köpt ett litet ställe och trodde att han "förköpt" sig. Troligen avsåg han backstugan Hagen under Stillinge i Gammalkil, dit övriga familjen flyttade hösten 1906.

Året 1905 led mot sitt slut och Carls psykiska tillstånd försämrades succesivt. Han beklagade sig över att magen var rutten och att bröstet ville spricka. Alla ville honom illa. Alla ville ruinera honom. Han kände sig förföljd. Röster talade till honom, t.o.m. klockan på väggen. Hundar sprang omkring i rummet. Han kände sig instängd. Han ville komma ut och springa sin väg.

Den 18 januari 1906 kom Carlsson till Linköpings lasarett för vård och fick stanna där i tre veckor. Men lasarettbesöket hjälpte inte. Carl började uppträda alltmer förvirrat. Han pratade för sig själv och hans tal var oredligt. Danske kungen Christian IX hade gått bort och han pratade mycket om dennes död och begravning. I nästa andetag

Unnerstad kvarn i Gammalkil, där Carl Fredrik Carlsson med sin familj var boende under åren 1890—1906. Foto den 6 april 1986.

hedrande han Pintorpafrun (huvudpersonen i en sägen om en girig, mot sina underlydande hård och orättvis slottsfru som, när hennes tid var ute, hämtades av djävulen), som hade varit så hjälpsam mot Carl.

Carl fick svårare och svårare att ta vara på sig själv. Han kände livsleda och hans humör var mycket besvärligt. Han måste vaktas för att ej springa sin väg och tålde varken sig själv eller andra. Den 17 februari blev han i Bankeberg (hos fabrikör Forss) undersökt av doktor H. Suber från Linköping. Läkaren bedömde Carl som sinnessjuk och i stort behov av vård på hospital. Doktor Subers utlåtande jämte ansökan om vård, underskriven av hustrun Lina och svågarna, översändes till Vadstena hospital. Den 24 februari blev Carl intagen på hospitalet och fick sedan troligen stanna där till sin död. Han avled den 21 mars 1920.

Det berättas om Carl, att han hade god begåvning. Han hade ett enkelt levnadssätt och familjeförhållandena var goda. Han skötte sig väl och förvärvade ett visst ekonomiskt välstånd. Carl missbrukade aldrig sprit och använde aldrig tobak i någon form. Han var alltid renlig utav sig. Hans lynne var dock ofta något överspönt. Modern hade varit nervklen. Carls hustru och barn var bra människor. Hustrun Lina gick ur tiden den 13 februari 1921, då ensam boende i backstugan Hagen.

Stugan har stått öde under många år och ödsligheten smyger in på knutarna.

I Unnerstad kvarn har sist varit boende syskonen Filip och Greta Johansson. Båda är alltjämt i livet men vistas sedan många år på sjukhem för långvård.

Bilder från Unnerstad kvarn. Bakom kvarnstugan finns en mindre byggnad rymmande kammare och brygghus. Dasset är sammanbyggt med brygghuset.

Enligt kyrkans flyttningslängd för 1906 utflyttade Lina Carlsson och hennes tre barn till backstugan Hagen, belägen på Stillinge komministergårds ägor i Gammalkil. I samma längd står också antecknat, att familjen under åren 1910—1915 var boende i stugan Sedigslund på Stillinge Norrgårds ägor. Den 1 november 1915 finns de åter inflyttade i Hagen.

Erik Johansson (f. 1911) i Holma berättar: Jag är född här i Holma och jag minns tydligt, när mor Lina (Carl Fredrik Carlsson hustru) bodde i Hagen. Som jag minns bodde hon ensam i stugan. Jag minns hennes barn, Arvid, Edit och Oskar. Edit var sjuklig. Lina kom varje dag hem till oss i Holma. Det var cirka 300 meter mellan stugorna. Säkert pratade mor och Lina om hennes karl, men för mig framstod hon som ensam. Barnen kom hem och hälsade på men hennes make syntes aldrig till. Jag visste inte då om Lina varit gift och maken var död. Att han vistades på sjukhus nämndes aldrig så att jag hörde det.

I en annan grannstuga, Sedigslund, bodde vid den här tiden Lotta Ek. Hon har med sitt namn givit stugan namnet Lottastugan. Sist i Lottastugan bodde Anna Wihlgren, som gick ur tiden 1943. Strax därefter rev jag Lottastugan. Mor Linas stuga revs på 1930-talet.

Nedanför kvarnstugan rinner Humpån och där finns rester av en kvarndamm. Någon kvarn har dock inte funnits in på detta sekel.

Foto Rune Wikell